

УДК 141.7

Халецькій О.В.,© доцент кафедри філософії і політології ЛНУВМ та БТ імені С.З.Гжицького,
Халецька О.О., аспірант кафедри історії культури ЛНУ імені І.Франка,
м.Львів

ІСТОРІЯ БОГА. ІСТОРИЧНО-ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК УСВІДОМЛЕНЬ БОГА ЯК ТВОРЧІСНОЇ СИЛОДІЇ

Ідея єдиного Бога-творця була першим дієусвідомленням творчої силодії, універсальної творчості світу, від якої він є похідним. Від середини ХХ ст. виникає новий процесуально-творчоцентричний образ світу, який детермінує всі сучасні уявлення (світу, історії тощо) і в якому Бог визначається як творчісна силодія в уособленому дієусвідомленні, здійснювана в історично-духовному розвитку і досяжна у релігійно-філософській думці.

Ключові слова: історично-духовний розвиток, процесуально-творчоцентричний образ світу, теоміа, творчісна силодія.

За вдалим висловом Л.Клагеса, людина є оком світу, спрямованим до образів [12, 501; 13, 25]. Всесвіт є його створенням (М.Блондель. “Дія”, 1894 р.; “Мисль”, 1934 р.) як літосфери (космосу), біосфери і ноосфери (духосфери) [5]. Перетворення Всесвіту на ноосферу (сферу людського розуму), духосферу відбувається через людську діяльність, її історичний розвій. Людина є істотою діяльнісною, яка діє перетворююче, отже – свідомо, тобто людина є істотою діяльнісно-одухотворюючою Всесвіт, яка перетворює його на “нетлінне царство істини, добра і краси” (В.Соловйов). Очевидно, одухотворення Всесвіту і є єдиним виправданням (антроподицеєю) появи, створення людини в Універсумі. Оскільки, по-перше, будь-яка людська діяльність опосередкована свідомістю [2], по-друге, вона, за вдалим висловом українського неогегельянця В.Залозецького-Саса, має “світоглядне підпорядкування” і, по-третє, значення духовної компоненти історичного розвитку [11] весь час зростає (а в добу переходу до інформаційного суспільства стає вирішальним), то це дає певні підстави розглядати історію суспільства як “історію духу” [4].

В історично-духовному розвитку світ здійснюється як ряд його загальних (універсальних) образів [12, 502; 13, 25-26]. Історія людства є його, по-перше, етапи [2; 10, 185] розвитку (формації), по-друге, різні локальні (просторово-часові) способи розвитку (цивілізації) [7; 10, 185-186], по-третє, здійснювані універсальні образи світу, відповідно до яких людство перетворює його [12, 502; 13, 25-26]. Таким чином, ноосферичний розвиток світу (Д.Джентіле. Загальна теорія Духу як чистого акту. 1916 р.) є здійснюваний людиною (людством) ланцюг його універсальних образів. Близькі до здійснюваного у ноосфері універсального образу світу вужчі поняття діяльнісно-духовної матриці,

життєвого світу і часового обрію (Гуссерль), парадигми (Кун), епістемі (Фуко) тощо. На етапі первісної родової общини збирачів і мисливців світ уявлявся в образі Великого Звіра, а розвиток розумівся як упорядкування. На етапі первісної родової общини землеробів і скотарів VII – IV тис. до н.е. – як Світове Древо, а розвиток розумівся як породження [12, 502; 13, 25-26]. У первісній магичній (або міфологічній) свідомості розвиток передрелігійних уявлень відбувався від пралюдського фетишизму (неясного відчуття залежності істоти від якихось сил поза нею, принаймі від доби неандертальців 100 – 40 тис. до н. е.) до збиральницько-мисливського родового тотемізму (вшанування роду, залежності від нього в образі першопредка, від 40 тис. р. до н. е.) і землеробсько-скотарського неолітичного анімізму (віри в душу, духів, демонів, від бл. 7 тис. р. до н. е.). З IV тис. до н.е. людство переходить від первісного суспільства до цивілізацій. Виникає ідея Бога і релігія як віра в Бога (первісні демони – це ще не Бог). Весь світ уявлявся як сонм (множинність) богів. Виникає ідея створення світу, розвиток розумівся як творення [12, 502; 13, 25-26]. Релігія проходить три етапи розвитку: багатобожжя, єдинобожжя і нинішній т.зв. універсалізм [12, 505]. Багатобожжя є уособленням залежності людини від різних природних (сонце, грім–блискавка–дощ, плодючість тощо) і соціальних (влада, краса, кохання, війна тощо) сил, в умовах відчуження [3] усвідомлених як “священне”. У перших семи т.зв. “вогнищних” цивілізаціях IV – II тис. до н. е. (Давньоєгипетській бл. 3000 р. до н. е., Шумеро-Вавилонській у Дворіччі бл. 2775 р. до н. е., Індській бл. 2500 р. до н. е., Єгейській бл. 2000 р. до н. е., Хетто-Малоазійській бл. 1800 р. до н. е., Ранньокитайській бл. 1600 р. до н. е., Давньоамериканській бл. 1500 р. до н. е.) [10, 185-186] сонм (множинність) богів упорядковується у пантеон. На чолі пантеону, як правило, стояв – в ірригаційних цивілізаціях – бог сонця (Аман-Ріа у Давньоєгипетській), у богарних (дощових) – бог грому і блискавки (Ягве – “вершник хмар” – в Іудеї, Індра – у індоаріїв, Зевс – у еллінів, Перун – у слов’ян тощо). Через теокосмогонії, такі, як Анська (грецьк. Геліупольська) еннада Амана-Ріу і теокосмогонія бл. 2550 р. до н. е., Хінінсі (грецьк. Гераклеупольська) огдоада і теокосмогонія бл. 2100 р. до н. е. у Давньоєгипетській цивілізації, Берітська теокосмогонія бл. 1340-х р. до н. е., хетто-лувійська теокосмогонія “Пісні про царства на небесах” бл. 1260-х р. до н. е., сідонська і угаритська теокосмогонії бл. 1220-х р. до н. е. – давньому Ханаані, Гесіодова теокосмогонія VII ст. до н. е. тощо і виникнення узагальнюючого образу всесвіту (Дий–у індоєвропейців, Дейво – у індоаріїв, Сварог – у слов’ян, Тенгри – у тюрків тощо) як неба (тобто перехідного до духовного) людство до сер. I тис. до н. е. (пророцький рух першої пол. VIII ст. до н. е., проповідь Заратуштри бл. 663 р. до н. е., реформи бл. 620 р. до н. е. Іосії-Веремії і бл. 440 р. до н. е. – Єздри-Нехемії тощо) переходить до єдинобожжя [3]. Ідея єдиного Бога - творця була першим усвідомленням (Джентіле) творчої сили, універсальної творчності світу, від якої він, власне, є похідним (тварь). Оскільки при перетворенні, творенні завжди з необхідністю виникає свідомість (Платон, Енгельс), то єдиний Бог-творець вже уявлявся духовним [3]. Віра в єдиного Бога - творця також була першим

усвідомленням залежності людини від універсальної творчості світу. Таким чином єдиний Бог є проекцією (Альтіцер) визначальних значимостей на творчість світу. Через універсалізацію діяльності виникає (Фоєрбах) усвідомлення людини як здійснювача волі (Шопенгауер, Е.Гартман, Ніцше, Дреус, Ціглер) єдиного Бога-творця (персоніфікованої творчості світу), спочатку “раба божого” (у Давньосхідній цивілізації другої пол. I тис. до н. е.), а згодом і соратника, “співробітника Бога” (у стоїцизмі IV ст. до н. е. і у християнстві I ст. н. е., наприклад, у “Посланні ап. Павла до Коринфян” тощо).

Універсалізація діяльності як загального перетворення світу привела до понятійних узагальнень у свідомості [1]. Близько середини I тис. до н. е., у т. зв. “вісьовий час” (Ясперс) одночасно з монотеїзмом набирає силу нове особистісне і понятійне, абстрактне, теоретичне мислення: виникає образ світу, виражений у поняттях (філософія). Одночасно виступають ізраїльські пророки (Ісайя, Єзекиїл та інші), давньогрецькі філософи (Фалес, Анаксимандр, Піфагор, Геракліт тощо), Заратуштра в Ірані, Джіна Махавіра і Будха в Індії, Лао-цзи і Кун-цзи у Китаї тощо. Цей процес завершується постаттю Ісуса Христа. Виникає і розвивається нове особистісно-поятійне мислення і здійснюються нові образи світу. У всьому розвинутому обцинно-рабовласницькому давньому світі (передусім античності) світ уявлявся і здійснювався як космос – світ речей (Сократ, Платон, Аристотель, стоїцизм Сенеки і Марка Аврелія, неоплатонізм Прокла тощо). Розвиток розумівся як коловорот космосу. У середньовічному обцинно-феодалному суспільстві здійснювався теоцентричний образ світу (чань-буддизм Хуей-нена і неоконфуціанство Чжу Сі у далекосхідній цивілізації, індуїзм Шанкари і бхакті Нанак – в індійській, ісмаїліти і Омар Хайям або Алі ібн Сіна і Мухаммад аль-Арабі – в ірано-ісламській, Іоан Дамаскин та ісихазм – у східнохристиянській, Авреліан Августин, Фома Аквінат, Іоан Дунс Скот або Екхардт – у західнохристиянській цивілізації), у ренесанс-реформаційному – антропоцентричний (Микола Кузанський і Д.Піко, М.Фічіно або Ж.Кальвін і Д.Бруно). Розвиток розумівся як лінійно-есхатологічне сходження. У новочасну добу протоіндустріального періоду XVII – сер. XVIII ст. провідним виступає натуроцентричний образ світу (Ф.Бекон, Р.Декарт, Т.Гоббс, Д.Локк, Г.Лейбніц, Д.Берклі, Д.Юм, енциклопедисти К.Гельвецій, П.Гольбах, Д.Дідро тощо). Розвиток розумівся як розумовий прогрес. В індустріалізаційну добу сер. XVIII – кін. XIX ст. здійснювався розвитково (діалектико) - центричний (Кант, Фіхте, Шлегелі і Шеллінг, Гегель, Фоєрбах, Конт, Спенсер, Маркс і Енгельс тощо) образ світу. Еволюційний прогрес розумівся як розвиток по спіралі. В індустріальному суспільстві XX ст. провідним стає дієцентричний образ світу, який розумівся як діяльність наукова – у сциєнтистському (Е.Мах, М.Богданов, Б.Рассел, Л.Відгенштайн, марксизм-ленінізм, А.Уайтхед тощо) і художня – у гуманітаристському (Ф.Ніцше, А.Бергсон, М.Хайдегер, Ж.-П.Сартр, А.Камю тощо) напрямку розвитку духовності [12, 502; 13, 25-26]. Провідними філософськими школами усвідомлення світу першої половини XX ст. виступили неотомізм (Е.Жільсон, Ж.Марітен, А.Демпф), II позитивізм (Е.Мах, Р.Авенаріус,

Е.Дюркгейм, Л.Леві-Брюль) і прагматизм (Ч.Пірс, У.Джеймс, Д.Дюї), неокантіанство (В.Віндельбанд, Г.Ріккерт, М.Вебер, Е.Кассирер), філософія життя (Ф.Ніцше, В.Дільтей, Г.Зіммель, А.Бергсон, О.Шпенглер, Е.Юнгер, Ів.Мірчук, З.Фройд, К.-Г.Юнг, Х.Ортега), III аналітичний позитивізм (Б.Рассел, Л.Відгенштайн, П.Сорокін), неогегельянство (Д.Джентіле, Б.Кроче, Р.Коллінгвуд, В.Залозецький-Сас, Й.Гейзінга), персоналізм (М.Бердяєв, Л.Шестов, Р.Флюєлінг, Е.Муньє), феноменологія (Е.Гуссерль, М.Шеллер, Д.Чижевський), екзистенціалізм (Г.Унамуно, Г.Марсель, М.Гайдегер, діалектична теологія К.Барта, Т.Нібура, Р.Бульмана, П.Тіллаха, К.Ясперс, Ж.-П.Сартр, А.Камю, А.Мальро, Г.Рід, В.Петров), критичний реалізм (Д.Сантаяна, М.Гартман, А.Лавджой, Д.Мур) і емерджентна еволюція (С.Олександр, А.Уайтгед, Я.Сметс, П.Тейяр, А.Тойнбі). В емерджентній еволюції виникає вчення про ноосферу – здійснюваний людством одухотворений образ Всесвіту. У новочасну добу Бог розумівся як світовий (і понадсвітовий) дух, розум (“великий геометр” у просвітницькому русі масонства), воля (А.Шопенгауер, Е.Гартман, А.Древс, Л.Ціглер) тощо, у кінцевому рахунку – “aktus purus” – чиста дія (у неотомізмі XX ст.).

До середини XX ст. сформувались (від Геракліта до Лейбніцевого “субстанція за своєю природою не може бути бездіяльною”) основні принципи або напрямні світовідтворення. По-перше, це динамізм (Парацельс, Беме, Лейбніц, Шеллінг, Шопенгауер, Ніцше, енергетизм, Бергсон, Фройд тощо), що усвідомлює світ як прояв певної сили [1]. По-друге, це актуалізм (від лат. “aktus” – рух, дія, діяльність): Е.Гартман, В.Вундт, Ф.Паульсен, Г.Спенсер, Х.Геффдінген, М.Блондель (буття = дія = дух), Д.Джентіле (“Загальна теорія Духу як чистого акту. 1916 р. та інш.), Л.Лавель тощо, що усвідомлює світ як дію. По-третє, це креативність (Уайтгед, Тейяр, Тойнбі, Гілфорд, Тіллах), що усвідомлює світ як творчість [8]. Таким чином, сила виступає одним із основних усвідомлень світу [1]. В усій філософії від античності до середини XIX ст. сила розумілася як першопричина руху [3]. Сила виступала первинною, рух – вторинним, похідним від неї. В давньогрецькій філософії сила трактувалась як матеріальне явище (Фалес, Анаксимандр, Демокріт тощо) або як ідеальна (Платон). Аристотель своєрідно поєднав обидва напрями. В подальшій натурфілософії ідея надматеріальної сили набула різноманітності вчень про життєві, психічні тощо сили [1]. Саме через поняття надматеріальної сили наука змогла перейти до дослідження немеханічних явищ. Науковий зміст поняття сили отримало розвиток головним чином в експериментальній фізиці Архімеда, Леонардо да Вінчі, Стевіна, Галілея, Декарта, Гюйгенса тощо. Ньютон вперше дав якісне і кількісне визначення сили і маси і поклав їх в основу своєї світової механіки. Розуміння сили як причини руху залишається непорушним аж до середини XIX ст. Бог від часів Аристотеля і Фоми Аквіната розумівся як першодвигун, або рушій світу, тобто надсвітова сила.

Від середини XIX ст. радикальна переоцінка змісту поняття «сила» пов’язана передусім з філософським переосмисленням закону інерції і закону збереження і перетворення енергії: оскільки інерціальні рухи відбуваються без

участі сили, то її фактор вже не може бути причиною руху; закони збереження енергії і руху показали здатність руху переходити із однієї форми в іншу, не зникаючи і не виникаючи із нічого. Рух є вічним, переходить із однієї форми в іншу і не потребує для свого виникнення сили як першопричини [1]. Звідси випливало, що рух є всезагальною, вічною і незнищеною властивістю матерії і тому не сила, а рух – первинне поняття. Рух первинний, сила вторинна. Звуження філософського значення поняття сили і – головне – труднощі його застосування до галузі деяких фізичних явищ викликали сумнів відносно його об'єктивного змісту. Це послужило приводом до численних спроб викладу фізики без використання поняття сили. Якщо вічний рух не потребує сили, то, відповідно, світ не потребує Бога.

Однак вже від кінця XIX ст. відбувається інтенсивне “повернення” поняття сили до фізики (правда, вже в іншій математичній формі), часто “під іншими іменами” (енергії, імпульсу, дії тощо), згодом – до всіх природних наук (де вихідним було поняття ступеня взаємодії) і до всіх усвідомлень світу (в енергетизмі В.Оствальда, А.Ейнштейна, В.Гейзенберга, М.Бехтерєва, К.Корнілова, Д.Беннета тощо), що знайшло своє завершення у дієцентричній картині світу середини XX ст. Бог знову (за Гегелем) починає усвідомлюватись не як “окрема річ”, а надособистісна сила, здійснювана у культурно-історичній творчості людини (Е.Гартман, А.Древс, Л.Ціглер), а релігія – як самоусвідомлення Бога. Одним із найперспективніших проявів принципу актуалізму є, на нашу думку, вчення про ноосферу (ідея виголошена українським біохіміком - емерджионалістом В.Вернадським, розвинута Е. Ле Руа на семінарі А.Бергсона 1924 р. і всебічно обґрунтована теїстичним еволюціоністом П.Тейяром де Шарденом) про те, що світотворення, пройшовши стадії літосфери (неживої природи, космогенезу) і біосфери (живої природи) з появою людини вступило у стадію ноосфери (дієрозуму), тобто вирішальності духовного розвитку світу [5; 7; 13].

Від середини XX ст. через НТР у сфері економічній, низку народно- і національно-демократичних революцій 1989–1992 р. – у сфері соціально-політичній, виникнення нової універсалістської свідомості (віхою утворення якої можна вважати створення “світової павутини Інтернет WWW” 1992-1993 рр.) людство переходить до нової доби постіндустріального (друга половина XX ст.) та інформаційного (від початку XXI ст.) суспільства, в якому відбувається тотальна інтелектуалізація [9] всіх сторін суспільного життя, різко зростає (власне, стає вирішальним) значення духовного розвитку [9–13]. Від середини XX ст. в надрах дієцентричної картини світу (“мегамашина” Л.Мемфорда) через нові відкриття в науках (антропний принцип Б.Картера 1973 р., синергетику Хакена або Пригожина 1977 р., теорію катастроф, інфляційну модель Всесвіту як “просторово-часової піни” А.Ланди 1989 р. у природознавстві або т.зв. еволюційну політекономію тощо), концепції суспільно-духовної (або “антропо-культурної”) тотальності школи “Анналів” (М.Блок, Л.Февр, Ф.Бродель, Ж.Ле Гофф, Ж.Дюбі, Е.Ле Руа Лядюрі тощо), багатолінійного розвитку неоеволюціонізму (Л.Уайт, Д.Стюарт, А.Леруа-Ґуран, К.Ренфрю тощо), теологію культури П.Тілліха, католицьку

теологію розвитку, протестантську теологію процесу (Ш.Огден, У.Кобб тощо), через філософію другої половини ХХ ст.: постпозитивізм К.Поппера, Т.Куна, І.Лакатоса, П.Фойерабенда та інш., структуралізм К. Леві-Стросса, М.Фуко (“Слова і речі” 1966 р. і “Археологія знання” 1969 р. та інш.), Ж.Лакана, Р.Барта тощо – у сцієнтистському (науковистському) напрямі, неомарксизм Франкфуртської школи нового лівого руху М.Хоркхаймера, Е.Фромма, Т.Адорно (“Діалектика Просвітництва” 1947 р., “Негативна діалектика” 1961 р.), Г.Маркузе (“Одномірний людина” 1964 р., “Есеї про звільнення” 1969 р.) тощо – у гуманітаристському напрямі буремних 1960-х р.; ідей “меж зростання” Римського клубу А.Печчеї, Д.Форрестера, Д.Медоуза тощо – у сцієнтистському і герменевтиці Г.Гадамера (“Істина і метод” 1960 р.), П.Рікера – у гуманітаристському напрямі першої половини 1970-х р.; філософське блазнювання т.зв. нових філософів А.Глюксмана, Б.Леві тощо середини 1970-х рр.; а також через здійснення т.зв. новим правим рухом другої половини 1970-х рр. ідеології постіндустріального інформаційного суспільства Ж.Фурастьє, А.Турена, Г.Мак-Люена (“Галактика Гуттенберга” 1962 р.), Д.Гелбрейта, С.Лема, Г.Кана, Д.Белла (“Прийдешнє постіндустріальне суспільство” 1973 р., “Культурні суперечності капіталізму” 1976 р. тощо), З.Бжезинського (“Між двома епохами” 1970 р., “План гри: геостратегічні рамки радянсько-американського змагання” 1986 р., “Велика шахівниця: американська першість та її стратегічні ініціативи” 1997 р.), О.Тофлера (“Футурошок” 1970 р., “Третя хвиля” 1980 р.) і постмодерну (післясучасності), які знайшли найбільше усвідомлення у філософії постструктуралізму (Парижський міжнародний філософський коледж 1983 р.) Ж.-Ф.Ліотара (“Стан постмодерну” 1975 р.), Ж.Дерріда (“Про граматологію” 1967 р., “Розсіяння” 1972 р.), Ж.Делеза (“Розрізнення і повторення” 1968 р., “Логіка сенсу” 1969 р., “Анти-Едип” 1972 р., “Тисячі плато” 1980 р. тощо), Ф.Джеймісона (“Політичне безсвідоме” 1981 р., “Постмодернізм”, 1991 р.), У.Еко (“Ім’я троянди” 1980 р., “Нотатки на полях “Імені троянди”” 1983 р., “Маятник Фуко” 1991 р. тощо) та іншого починає створюватись новий процесуально-творчоцентричний образ світу, який детермінує всі інші (світу, історії, Бога тощо) визначення [12; 13].

Світ не є чимось даним, присутнім, наявним. Світ є (Г.Гессе, Х.Борхес, Х.Кортасар, Ж.П.Ліотар, Ж.Дерріда, Ж.Делез, У.Еко тощо) процесом світотворення через, по-перше, подієво-часовий ланцюг (Еон за Делезом); по-друге, не циклічність або однолінійність, а т.зв. “гілкування” (Пригожин) розвитку; по-четверте, поступальність (т.зв. “перевідкриття часу” у синергетиці); самоорганізацію і смислоутворення через т.зв. “Üβρίζ” - “Хюбріс” (шаленство творчого процесу) як Хаосмос (поєднання хаосу, космосу і осмосу) або Лабіринт (Джойс, Борхес, Делез, Еко) – безконечний семіозис [12, 504; 13, 29-30]. Відбувається перехід від розвитковості до творчності. Творчість і креативність (творчісність) становлять альфу і омегу світу. Все, що існує (матерія або дух), мусить бути створеним. Творчісність первинна. Все інше є її (тобто творчісності) розвитком, який розгортається як поступ. Отже, є підстави говорити про розвиток і поступ [13, 32]. Поняття “процесу” близьке поняттю “розвитку”, а

“процесуальності” – відповідно “розвитковості”. Отже, світ є світотворення. Творчість, у найширшому значенні, – це здійснення нової якості. Нова якість світу полягає в його одухотворенні (ноосфера) людиною. Отже, світотворення – це одухотворення. Одухотворення (за постструктуралізмом) – це безконечний семіозис новоозначувань. В кінцевому рахунку – це т.зв. трансгресія (черезмежжя) як (на відміну від екзистенції – самоперевершування першої половини ХХ ст.) єднання з абсолютним (Аренд, Фуко, Бланшо тощо). Від творчоцентричності, творчості, творчності – один крок до творця, тобто Бога (як персоніфікованої, уособленої творчості), до чого приходить вся сучасна духовність. Новий процесуально - творчоцентричний образ світу другої половини ХХ – початку ХХІ ст. виступає парадигмою, тобто детермінує всі інші сучасні усвідомлення і визначення, а відтак є універсальною діяльнісно-духовною матрицею. Відповідно до нової процесуально - творчоцентричної картини світу історія не є тільки процесуальністю (тобто розвитковістю) суспільного (тобто діяльнісного), як в історизмі ХVІ – ХІХ ст., або усвідомленого процесуального (розвиткового) суспільного (діяльнісного), тобто історією духу як в історицизмі ХХ ст. У відповідному новій процесуально-творчоцентричній картині світу пост-історицизмі історія не є даністю, а є процесом її створення через, по-перше, подієво-часове “гілкування”, по-друге, суспільно-духовний, інтелектуальний проект як, по-третє, множинність розмислів – новоозначень [13, 30].

Відповідно до нового етапу розвитку духовності і нового образу світу від середини ХХ ст. виникає нова т.зв. секулярна релігійна свідомість і образ Бога. На нашу думку, термін “секулярна релігійність” не є правильним. Нова сучасна релігійна свідомість є не секулярною (світською), але теомною (дослідженою іще П.Тілліхом: “Кайрос” 1948 р., “Систематична теологія” 1951–1963 р., “Теологія культури” 1959 р., “Християнство і зустріч світових релігій” 1963 р. тощо), тому що кожна світська справа розглядається в ній як релігійне служіння Богу, співробітництво з Богом, богодійснення у цьому світі [12]. Отже, аж ніяк не секулярно-безрелігійна, а швидше новорелігійна, а точніше – теомна релігійність, попередниками якої можна вважати М.Бердяєва (“Філософія свободи” 1912 р., “Сенс творчості” 1916 р.), А.Уайтхеда (“Процес і реальність” 1929 р.), П.Тейяра де Шардена (“Феномен людини” 1938 р., вид. 1955 р.), Р.Бультмана (“Новий завіт і міфологія” 1941 р.) тощо. Причому, якщо стара релігійність у світі поступово занепадає, то нова теомна релігійність, по-перше, стає всепроникливою, “орелігійнює” буквально всі сфери життєдіяльності і, по-друге, весь час зростає. На нашу думку, новочасна секуляризація від ХVІІ ст. і масонсько-якобінського культу “вищого розуму” ХVІІІ – ХІХ ст. завершує свій розвиток у т.зв. громадянській релігії, яка набула остаточних форм у сучасній Америці з її гаслом “В Бога ми віримо” 1955 р. на доларових купюрах, або набуттям статусу офіційної ідеології у Р.Беллаха (“Громадянська релігія у Америці” 1967 р.) за часів президента Кеннеді. В сучасній Україні запізніла громадянська релігія посилено впроваджується через введення навчального курсу

християнської етики (замість вивчення основ релігії або сучасного релігієзнавства), яке активно підтримується церквами собі на згубу.

Від середини ХХ ст. виникає і поступово набирає силу нова релігійність, християнство, теологія. По-перше, в ній, по суті, уневажаються (визнаються умовними або алегоричними) “старі”, предковічні уявлення про Бога як окрему особу, що перебуває десь “на небесах” (у крайньому виразі – взагалі потойбічного Бога), відбувається його своєрідна “деміфологізація” на рівні масової свідомості. Сучасний віруючий знає, що “Бог на хмарі не сидить”, але Бог є. Бог вже “не сидить на хмарі”, але стає ближчим людині, до її серця (душі), “посейбічним”. Відбувається своєрідна пантеїзація (а точніше, панентізація) Бога, який є одночасно і потойбічним, і посейбічним. “Упосейбічнення” Бога відбувається або як його антропоморфізація, або як натуралізація. Антропоморфізація Бога відбувається як його “створення у своєму серці” (Унамуно), образу Бога у душі. Здебільшого для них “Бог є любов”, добрі справи (Нобелівська премія Матері Терезі 1979 р.), у крайньому виразі – мораль. Але вже Матері Терезі було відомо, що добрі справи є не досягненням Бога, а лише шляхом до нього. Оскільки “любов” є створення, то, очевидно, досягнути творчості можна лише в творчих актах (Бердяєв). Від Арістотеля до Фоми Аквіната і неотомізму ХХ ст. Бог конечно визначався як “actus purus” – чиста дія, що цілком відповідало дієцентричній картині світу. У бергсоніанця М.Блонделя і спіритуаліста Л.Лавалля “буття = дія = дух”. Але вже від середини ХХ ст. П.Тілліх у “Систематичній теології” 1951–1963 рр. визначає Бога, з одного боку, у повній відповідності зі старим традиційним богослов’ям, як “чисте буття”, а з іншого боку, тут же уточнює, що він є “не буття, а якість”, яка полягає у тому, що він є “творча сутність світу” [6, 252-253]. Визначення Бога як “творчої сутності світу” (Тілліх), його творчості (А.Уайтхед, католицька теологія розвитку, протестантська теологія процесу тощо) відповідають вже новому процесуально-творчоцентричному образу світу другої половини ХХ ст. [13, 29-30]. Отже, Бог є, по-перше, об’єктивно існуючою творчістю світу, яка відображається, “відтворюється” в нашій свідомості у різних релігійних образах, уявленнях і вченнях. По-друге, за вдалим висловом Т.Альтіцера, “Бог став Ісусом”, тобто олюднився, став людиною. Оскільки, за вдалим висловом Дільтея, “людина не має історії, тому що сама є історія”, то Бог став історією. Бог – це творчість світу, втілена в його історії. По-третє, старозавітний потойбічний Бог в особі Ісуса не тільки помер на хресті, а й воскрес і вознісся на небо, тобто в дух. Бог – це дух, духосфера, творчий історично-духовний розвиток. Таким чином Бог, по-перше, об’єктивно існуюча творчість світу, по-друге, творчість світу, втілена в його історії і, по-третє, творчий історично-духовний розвиток, по-четверте, відображений, відтворений, усвідомлений в нашій душі.

Нова релігійність 1960 – 1970-х років усвідомлена у т.зв. новій секулярній теології (“Опір і смирення. Листи і зошити з тюрми” Д.Бонхоффера 1944–1945 р., “Систематична теологія” П.Тілліха 1951–1963 р., “Феномен людини” П.Тейяра 1955 р., “Дослідження історії” А.Гойнбі 1934–1961 р., “Чесно перед Богом”

Д.Робінсона і “Секулярний зміст Євангелія” П.ван Бурена 1963 р., “Нова сутність християнства” В.Гамільтона і “Секулярне місто” М.Кокса 1965 р., “Смерть Бога” Г.Ваханяна і “Євангелія християнського атеїзму” Т.Альтіцера і “Реальність Бога” Ш.Огдена 1966 р., “Християнська природнича теологія” Д.Кобба 1967 р. тощо) отримала розвиток у постмодерністській (післясучасній) т.зв. теології смерті теології 1980-х р. (зб. “Деконструкція і теологія” 1983 р.) Т.Альтіцера (“Самовтілення Бога” 1977 р.), К.Рашке (“Релігія і образ людини” 1977 р., “Алхімія слова” 1979 р., “Вторгнення вічності” 1980 р.) та інш. на засадах постструктуралізму, в якому Бог усвідомлюється не як об’єктивна реальність, а як дискурс, деконструкція, семіозис Бога, тобто всі розмисли про Бога, вся історія релігії [12, 505]. На нашу думку, постструктуралізм вже здійснив свою місію дещо сумбурного переходу до нового процесуально-творчоцентричного образу світу і вичерпав себе, знаком чого стало самогубство Ж.Делеза 1995 р. Наступним кроком релігійної свідомості став, на нашу думку, теїстичний еволюціонізм 1990-х р., легалізований посланням папи римського Іоана – Павла II конференції Ватиканської Академії наук 1996 р. в якому визнано, що “еволюція є більше ніж гіпотеза” [12, 505]. У теїстичному еволюціонізмі К.Раннера, А.Морено, Е.Фера, В.Маркоцці, П.Оверхаге Бог визначається як перфекційний (тобто удосконалюючий або перевищуючий) розвиток, а світ – як безперервне творення, здійснюване через культурно-історичну творчість людини як богоздійснювача. Суттєвий вплив на всі сучасні усвідомлення Бога як творчності світу, здійснюваної в історично-духовному розвитку, будуть мати, на нашу думку, визначені наприкінці 2002 – на початку 2003 р. час світотворчого Великого Вибуху 13,7 млрд. років до н. е. і час кінця сучасного світу через 22 млрд. років н. е.

Література

1. Бергсон А. Творческая эволюция. – М.: КАНОН - Пресс; Кучково поле, 1998.
2. Брейзиг К. Законы мировой истории // Философия истории: Антология. – М.: Аспект-Пресс, 1995.
3. Гегель Г.Ф.В. Философия религии: В 2-х т. – М.: Мысль, 1976-1977.
4. Дильтей В. Введение в науки о духе // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX в.: Трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1987.
5. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М.: Наука, 1987.
6. Тиллих П. Избранное. Теология культуры. – М.: Юрист, 1995.
7. Тойнбі А. Дослідження історії. – Т.2. – К.: Основи, 1995.
8. Уайтхед А.Н. Процесс и реальность // Избранные работы по философии. – М.: Прогресс, 1990.
9. Халецький О.В. Культурно-історичне успадкування як детермінанта інтелектуального розвитку особи // Філософські пошуки. – Львів, 1998. – Вип. I (V - VI).
10. Халецький О.В. Роль соціально-культурної спадкоємності у розвитку особи // Вісник Львівського університету. Львів: ДУ ім. І.Франка, 1999. (Серія “Філософські науки”. – Вип. I.

11. Халецький О.В. Соціально-культурна спадкоємність як детермінанта цивілізаційних процесів // Науковий вісник ЛДАВМ ім. С.З.Гжицького – Львів, 1999. – Вип. 2.

12. Халецький О.В. Спадщинні напрямні теології процесу або поступу // Історія релігій в Україні: Праці XXII міжнародної наук. конф. (Львів, 20–24 травня 2002 р.). – Львів: Логос, 2002.

13. Халецький О.В. Історико-філософська культурна спадщина як постісторизм // Проблеми гуманітарних наук. – Дрогобич: НВЦ “Каменяр”, 2002 р. – В. 9.

Summary

THE HISTORY OF GOD.

HISTORICAL AND INNER DEVELOPMENT OF UNDERSTANDING OF GOD AS CREATIVE STRENGTH ACTION

The idea of the only God Creator was the first actunder-standing of creative strength action.

From the middle of XX century, God is defined as creative strength action in impersonated active realization had been performed in historical and inner development and is achievable in religious and philosophical idea.